Tabuľka 5.1

Elastické konštanty niektorých látok

Materiál	Modul pružnosti v ťahu E v [kp cm^{-2}]	Poissonova konštanta m	Koeficient stlačiteľnosti [v cm^2 kp^{-1}]	Modul pružnosti v šmyku G [v kp cm^{-2}]
Hliník	$0{,}73 \cdot 10^6$	2,95	$1{,}3 \cdot 10^{-6}$	$0{,}27 \cdot 10^6$
Meď	$1{,}29 \cdot 10^6$	2,88	$0{,}7 \cdot 10^{-6}$	$0{,}46 \cdot 10^6$
Železo	$2{,}16 \cdot 10^6$	3,60	$0{,}62 \cdot 10^{-6}$	$0{,}81 \cdot 10^6$

Recipročná hodnota koeficientu stlačiteľnosti, $C = \frac{1}{\varkappa}$, volá sa *modul objemovej pružnosti.*

5.5. Ohyb pružnej laty. Veľmi častým prípadom namáhania pružného telesa je aj jeho namáhanie ohybom. Presvedčíme sa, že pri ohýbaní dosť dlhých tyčí alebo dosák sa, prakticky, upatňuje len ich modul pružnosti v ťahu, takže napríklad aj z ohnutia laty vhodných rozmerov možno určiť modul pružnosti v ťahu príslušného materiálu. Ale pretože jav ohnutia pružného telesa je dosť zložitý, pri odvodzovaní potrebných vzťahov použijeme aj niekoľko zjednodušujúcich predpokladov.

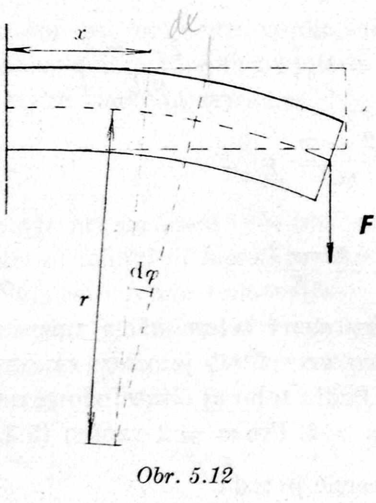

Obr. 5.12

Tyč dĺžky l a prierezu q nech je upevnená vo vodorovnej polohe do pevnej steny a na voľnom konci nech je zaťažená silou $\mathbf{F}$ *(obr. 5.12).* K vlastnej tiaži tyče nebudeme najprv prihliadať. Prierez tyče nech je súmerný podľa zvislej osi súmernosti, aby nenastalo vybočenie tyče nabok. Účinkom sily $\mathbf{F}$ sa tyč prehne tak, že vlákna rovnobežné s osou tyče sa na vypuklej strane tyče predĺžia, v dutej sa skrátia. Prechod medzi nimi tvorí tzv. *neutrálne vlákno*, ktoré pri ohnutí nemení svoju dĺžku. Celkové ohnutie tyče vyšetríme berúc do úvahy časť tyče medzi dvoma blízkymi, v nezaťaženej tyči rovnobežnými rezmi vo vzdialenosti x a $x + \mathrm{d}x$ od upevneného konca. Oba rezy zvierajú po deformácii uhol $\mathrm{d}\varphi$ a pretínajú sa v strede krivosti neutrálneho vlákna, zakriveného do polomeru r, takže dĺžka neutrálneho vlákna pripadajúca na vybranú časť tyče je $r\,\mathrm{d}\varphi$ *(obr. 5.13a)*. Ostatné vlákna sa predĺžia (skrátia) o $z\,\mathrm{d}\varphi$, ak z meriame od neutrálneho vlákna.

Podľa vzorca (5.3.2) sila potrebná na pretiahnutie (pri $z < 0$ stlačenie) elementárnej trubice s prierezom $\mathrm{d}y\,\mathrm{d}z$ *(obr. 5.13b)* je:

$$\mathrm{d}f = E\,\frac{z\,\mathrm{d}\varphi}{r\,\mathrm{d}\varphi}\,\mathrm{d}z\,\mathrm{d}y$$

takže napätie σ v mieste so súradnicou z je:

$$\sigma = \frac{\mathrm{d}f}{\mathrm{d}y\,\mathrm{d}z} = E\,\frac{z}{r} \tag{1}$$

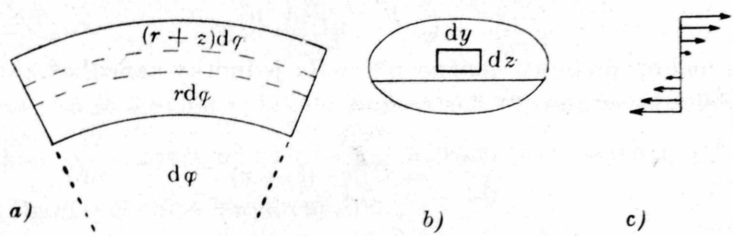

Obr. 5.13

Tieto elementárne sily sú (prakticky) vodorovné *(obr. 5.13c)*. Pretože na časť tyče vpravo od rezu vo vzdialenosti x pôsobia okrem týchto síl len sily zvislé a tyč je v pokoji, znamená to, že výslednica elementárnych síl v reze sa rovná nule:

$$f = \iint \mathrm{d}f = \frac{E}{r}\iint z\,\mathrm{d}z\,\mathrm{d}y = \frac{E}{r}\,S = 0$$

takže aj

$$S = \iint z\,\mathrm{d}z\,\mathrm{d}y = 0$$

z-ová súradnica ťažiska rezu vzhľadom na začiatok v mieste neutrálneho vlákna je:

$$z_0 = \frac{1}{q}\iint z\,\mathrm{d}z\,\mathrm{d}y = \frac{1}{q}\,S = 0$$

kde q je plocha rezu, lebo $S = 0$. To znamená, že neutrálne vlákno prechádza cez ťažisko priečneho rezu tyče.

Otáčavý moment elementárnych síl v reze je:

$$D = \iint z\,\mathrm{d}f = \frac{E}{r}\iint z^2\,\mathrm{d}z\,\mathrm{d}y = \frac{E}{r}\,J \tag{2}$$

kde $J = \iint z^2\,\mathrm{d}z\,\mathrm{d}y$ je tzv. *plošný moment zotrvačnosti* prierezu q vzhľadom na ohybovú os, t. j. priamku rovnobežnú s osou Y a prechádzajúcu cez ťažisko rezu. Moment tejto dvojice sa rovná momentu sily pôsobiacej na konci tyče vzhľadom na uvažovaný rez. Ak predpokladáme malý prehyb, môžeme teda písať rovnicu

$$\frac{EJ}{r} = F(l - x) \tag{3}$$

Rovnicu ohnutého neutrálneho vlákna môžeme si myslieť napísanú v tvare $p = f(x)$, kde p je zníženie vlákna v bode x. Polomer krivosti neutrálneho vlákna prehnutej tyče potom je:

$$r = \frac{(1 + p'^2)^{\frac{3}{2}}}{p''} \doteq \frac{1}{p''}$$

pretože pri malom prehnutí možno p'^2 vedľa jednotky zanedbať.

Po dosadení do vzťahu (3) dostávame:

$$\frac{d^2p}{dx^2} = \frac{F}{EJ}(l - x)$$

a integráciou

$$\frac{dp}{dx} = \frac{F}{EJ}\left(lx - \frac{x^2}{2}\right) \tag{4}$$

lebo pre $x = 0$ je aj $\frac{dp}{dx} = 0$, takže integračná konštanta sa rovná nule.

Ďalšou integráciou rovnice (4) dostávame:

$$p = \frac{F}{EJ}\left(\frac{lx^2}{2} - \frac{x^3}{6}\right) \tag{5}$$

lebo integračná konštanta, znamenajúca zníženie pre $x = 0$, sa opäť rovná nule.

Pre koniec tyče ($x = l$) z rovníc (4) a (5) dostávame:

$$\frac{dp}{dx} = \operatorname{tg} \alpha \doteq \alpha = \frac{Fl^2}{2EJ} \tag{6}$$

$$p = \frac{Fl^3}{3EJ} \tag{7}$$

Ale keby tyč hmotnosti M bola prehnutá len vlastnou tiažou, rovnica (3) by bola:

$$\frac{EJ}{r} = Mg\,\frac{l - x}{l} \cdot \frac{l - x}{2} = Mg\,\frac{(l - x)^2}{2l}$$

takže vo všeobecnosti je táto rovnica

$$\frac{EJ}{r} = F(l - x) + Mg\,\frac{(l - x)^2}{2l}$$

a príslušné výsledky sú zložitejšie.

V prípade, že prierez je pravouholník so šírkou a a výškou v, plošný moment zotrvačnosti prierezu vzhľadom na vodorovnú os ťažiskom rezu idúcu je:

$$J = \frac{1}{12}av^3$$

takže odvodené vzorce dostávajú tvar

$$\alpha = \frac{6Fl^2}{Eav^3}, \qquad p = \frac{4Fl^3}{Eav^3}$$

Podľa vzorca (5.3.8) len vplyvom šmyku by koniec tyče bol znížený o dĺžku $p^* = \frac{\tau}{G}l = \frac{Fl}{Gav}$, takže $p^* : p = \frac{Ev^2}{4Gl^2}$ a keďže pri tyčiach je $l \gg v$, vidíme, že pri ohýbaní tyčí vplyv šmyku možno zanedbať.

Prakticky modul pružnosti E meriame určovaním sklonu konca laty alebo zníženia jej stredu, keď lata je podopretá na oboch koncoch a zaťažená v prostriedku silou **F** *(obr. 5.14)*. Účinok sily **F**, pôsobiacej v strede je ten istý, aký by vyvolali sily opačného smeru a veľkosti $\frac{F}{2}$ na dvoch koncoch tyče, keby bola tyč upevnená v prostriedku.

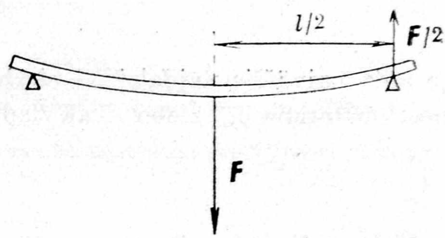

Obr. 5.14

Preto

$$\alpha = \frac{6\,\frac{F}{2}\left(\frac{l}{2}\right)^2}{Eav^3} = \frac{3}{4}\,\frac{Fl^2}{Eav^3}$$

a

$$p = \frac{4\,\frac{F}{2}\left(\frac{l}{2}\right)^3}{Eav^3} = \frac{Fl^3}{4Eav^3}$$

z čoho pre modul pružnosti v ťahu vychádza:

$$E = \frac{l^3}{4av^3}\cdot\frac{F}{p}$$

alebo

$$E = \frac{3}{4} \frac{l^2}{av^3} \cdot \frac{F}{\alpha}$$

pričom uhol α môžeme presne zmerať pomocou zrkadlovej metódy.

5.6. Pevnosť v ohybe. Podľa vzorca (5.5.2) na ohnutie tyče, pri ktorom polomer zakrivenia neutrálneho vlákna tyče je r, potrebný ohybový moment $D = \frac{E}{r} J$. Polomer krivosti r v tomto vzorci môžeme vyjadriť pomocou vzorca (5.5.1), $r = E \frac{z}{\sigma}$, takže je aj

$$D = \frac{\sigma}{z} J \tag{1}$$

kde J je plošný moment zotrvačnosti rezu vzhľadom na ohybovú os a σ normálové napätie v mieste vo vzdialenosti z od neutrálneho vlákna. Toto napätie,

$$\sigma = z \frac{D}{J} \tag{2}$$

je teda najväčšie najďalej od ohybovej osi a nesmie prekročiť hranicu pevnosti materiálu σ_m, alebo — ak žiadaný koeficient bezpečnosti je k — hodnotu $\frac{\sigma_m}{k}$.

Úloha 1. Hranol so štvorcovým prierezom je namáhaný podľa *obr. 5.15*. Aké veľké majú byť priečne rozmery hranola, keď hranica pevnosti materiálu v ťahu je $\sigma_m = 2\,500$ kp cm^{-2} a žiadaný koeficient bezpečnosti $k = 5$?

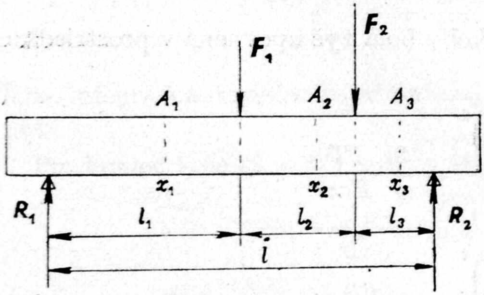

Obr. 5.15

Riešenie: Vyšetríme najprv namáhania hranola v priečnych rezoch medzi jednotlivými vonkajšími silami. Vzhľadom na každý rez sily pôsobiace vľavo od tohto rezu a sily pôsobiace vpravo sú vo vzájomnej rovnováhe. Preto namáhanie hranola v jeho ľubovoľnom reze nájdeme, ak napríklad všetky sily pôsobiace vpravo od tohto rezu preložíme do tohto rezu a pridáme príslušné dvojice. Podľa toho v reze A_1 účinkuje priečna sila, ktorá hranol namáha šmykom, $S_1 = R_2 - F_1 - F_2 = -R_1$, keďže súčet všetkých síl sa rovná nule, a dvojica s momentom $D_1 = (l_1 + l_2 + l_3 - x_1) R_2 - (l_1 + l_2 - x_1) F_2 - (l_1 - x_1) F_1$; v reze A_2 priečna sila $S_2 = R_2 - F_2$ a dvojica s momentom $D_2 = (l_1 + l_2 + l_3 - x_2) R_2 - (l_1 + l_2 - x_2) F_2$; v reze A_3 priečna sila $S_3 = R_2$ a dvojica